

РАДИВОЈЕ БОЈОВИЋ

**ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ У СЛУЖБЕНИМ
ДОКУМЕНТИМА ОД 1878. ДО 1903. ГОДИНЕ**

Разноврсна делатност Степе Степановића пре именовања за команданта дивизије позната нам је углавном на основу његових службених документа. Његово тврдокорно противљење сваком интересовању историчара и публициста и затворена природа допринели су стварању легенде око његовог имена, а истраживачима оставили мале могућности за рад. Иако је несретном судбином наших архивских фондова она још више сужена, сачувани укази и наредбе о унапређењу и постављању, годишње оцене, картони службених и личних односа и службени извештаји дају велики број интересантних података. Њих је делимично искористио генерал Емило Белић, заслужан и због марљивог прикупљања докумената војводе Степе Степановића.¹ У овом прилогу саопштавају се резултати истраживања, која су продужена у том правцу.

Степа Степановић је започео своје службовање у оружаним снагама Кнежевине Србије као питомац-наредник у српско-турским ратовима од 1876 до 1878. Већ у току друге ратне године у неколико наврата добијао је самосталну команду и постављене задатке

успешно извршавао, испољавајући изузетну личну храброст и велики старешински утицај на своје војнике. Успон у служби, започет у знаку највиших признања за заслуге на бојном пољу, наставио се уобичајеним током кроз мирнодопску службу на дужности водника, ађутанта батаљона и командира чете. У рату са Бугарском 1885 и 1886. командујући 1. батаљоном XII пука није стекао неко веће командантско искуство, али су му утисци са фронта и са торпедског курса у Нишу², на који је упућен одмах после закључења мира, остали дубоко урезани у сећању. Тек после преласка у генералштабну струку и унапређења у чин мајора био је у могућности да оствари значајнији утицај на изградњу модерне војне организације Србије. Удео Степе Степановића огледа се, пре свега, кроз његов лични утицај у командама и установама, где је био на дужности. Поред његових официрских оцена, податке о томе садрже и годишњи извештаји о извођењу наставе код трупа. На крају 1898. године као командант VI пука добио је следећу оцену: „Командант пука у тактичком руковођењу пуком потпуно изграђен... Пук је на команданта учинио у опште добар утисак“.³ Изузетну наклоност трупу служби показивао је и на маневрима, који су у то време организовани. На маневрима Дунавске и Шумадијске дивизије 1895. године био је судија.⁴ Три године касније учествовао је на маневрима Шумадијске и Моравске дивизије као командант пешадијске бригаде,⁵ а у јесен 1902. као помоћник начелника штаба руководиоца маневра Моравске и Тимочке дивизије.⁶

Рад Степе Степановића у испитним комисијама за официрске чинове и на Војној академији представља посебно интересантно подручје. Његов утицај на стручно усавршавање официра осећа се у годинама када се пуковник Радомир Путник налази ван активне службе, али пошто није објављивао своје радове, он је углавном трајао колико и његово непосредно ангажовање на овим пословима. Први пут постављен је за привременог члана сталне испитне комисије за официрске чинове у јесен 1895. године.⁷ После две године примио је дужност хонорарног професора Војне академије. Предавао је на Нижој и Вишој школи „Историју ратне вештине“⁸ и био члан савета академије.⁹ Поред тога, био је заменик,¹⁰ а 1898. редовни члан испитне комисије за чин мајора.¹¹ Док је био начелник Генералштабног одељења Команде активне војске, учествовао је у раду генералштабне комисије.¹² По преласку у Министарство војно постављен је за редовног члана испитне комисије за чин артиљеријско-техничког¹³ и санитетског мајора,¹⁴ а 1900.

за заменика члана сталне испитне комисије за чин пешадијског, коњичког, артиљеријског и инжењерског мајора.¹⁵ Као помоћник начелника штаба Команде активне војске, касније Главног генералштаба, био је члан генералштабне комисије, а у новембру 1902. она је радила под његовим руководством. На испиту за чин генералштабног мајора питао је „Историју ратова.“¹⁶ Крајем године поново је постао професор Више школе Војне академије за предмет „Ратна историја са стратегијом“.¹⁷ У специфичним околностима испољавао је свој утицај на васпитање официрског и војничког кадра као члан војно-дисциплинског суда за 1898. и 1902. годину.¹⁸

Даља каријера Степе Степановића већ на крају овог периода била је у најбитнијим цртама одређена његовим личним способностима и дотадашњим заслугама. После мајског преврата примио је дужност начелника Општег војног одељења Министарства војног,¹⁹ а месец дана касније постављен је за команданта Шумадијске дивизије области.²⁰ Према ратном плану за 1903. годину био је распоређен за армијски штаб или једну од две више команде.²¹

Групу докумената војводе Степе Степановића, коју чини 11 годишњих оцена, због њиховог значаја објављујемо у целини. Оне покривају само половину временског распона од 1878. до 1903, али обиљем података о његовом учешћу у српско-турским ратовима, мирнодопској служби, општој и стручној спреми и личним способностима битно употпуњавају досадашња знања о једном од наших највећих војсковођа. Ван овог хронолошког оквира нисмо пронашли ни један докуменат ове врсте, јер уколико он сам није био министар војни, овај је био надлежан за његово оцењивање.²² Сачуване оцене настале су на основу Правила за кондуитисање из 1873. године, мењаног и допуњаваног 1879, 1881. и 1901. са циљем да се одреди основни облик и садржај ове врсте персоналних докумената.²³ Ове измене пратио је низ посебних решења и упутстава,²⁴ којим је прецизно утврђиван обим и квалитет тражених података. Оцене из 1878. и 1880. године посебно су значајне, јер је Степа Степановић сам унео личне и службене податке у прописани образац за оцењивање.

1.

Оцена официра

Чин и звање: Пешадиски потпоручик, б. водни официр IV чете I батаљона стајаће војске, питомцац.

Име и презиме: Степан Степановић, син Ивана Степановића земљоделца из села Кумодража среза Врачарског округа Београдског. Одакле је: Из села Кумодража среза Врачарског округа Београдског.

Ко је вероисповеди: Православне.

Када је рођен (дан, месец, година): 1856. год. До конца ове 1878. календарске године имаће 22 год. Крштено писмо налази се у Војној академији.

Је ли ожењен, има ли, колико и какве деце: Није ожењен.

Какве језике говори и на којим језицима чита и пише: Говори чита и пише српски, говори нижим стилем мађарски, служи се немачки, а чита и пише неправилно француски.

Какве је науке и где слушао, и има ли за то документа: 4 разреда основна у Кумодражу, 5 разреда Гимназије у Београду и 2 године Војне академије у Београду. Сва документа налазе се при Војној академији у Београду.

Кад је у војну службу ступио (дан, месец, година): 20. септембра 1874. године. До конца ове календарске 1878. године имаће службе 4 године и 3 месеца и 10 дана.

Шта је пре тога био: Ђак.

Је ли кад из војске излазио за што, и чиме се зато време занимао, и колико је свега изван војне службе провео: Није из војске излазио, а није ни боловао од када је војник.

Је ли кад у којој страниј држави науке слушао, или у страниј војсци служио, у ком роду војске или војној струци: Није.

Је ли кад и у војни био: Јесте у српско-турском рату за „ослобођење и независност“ и то 1876. год. у борби на Грамади 20. и 26. јуна и 23. августа, у биткама на Бабиној глави 28. јуна, 1. и 4. јула и на Пандиралу 7. јула као галопен пук. Узунмирковића; у бојевима код Рсавца 13. и 14. августа, код Радеваца 30. августа, код Шиљеговца 16. и 18. септембра и 7, 8. и 9. октобра,²⁵ па и 17. октобра на висовима глоговачким као галопен пук. Хорватиновића.²⁶ А 1877. год. у бојевима око Пирота, на Нишору и Добродолским висовима 12, 13, 14. и 15. децембра као командант одреда²⁷ и око Ниша на Горици 28. децембра као командир дивизијона²⁸. И 1878. год. у арнаутлуку код Мирошевца 9. јануара као субалтер па даље, као командир одабране чете Краг. бригаде, продирући клисуром ветерничком и планином Гурибабом, подигао је и наоружао устанак пољанички и борио се на Девотину пред Врањом отевци

Гоч и заузевши Девотин.²⁹ Одликован је Златном и Сребрном медалјом за храброст, Таковским крстом V степена и Орденом Св. Станислава III степена са мачевима и пантљиком.

Је ли кад и за што осуђиван: Није ни судски, а ни дисциплинирано суђен, осуђиван ни кажњен.

Оцена личних својстава

Какве је способности стручне и у опште: Здрав, лак, врло окретан и за пољску службу у рату употребљив. Дobar стрелац, јахач, пливач и гимнастичар. Карактера чврстог, поузданог и одважног. За самостално командовање може му се чета поверити. За админ. употребљив. За веће изображење, а нарочито у фронтној служби спреман је и има воље.

Какав је у вршењу службе: Врло ревностан и тачан. Правила службе зна добро и има начина да их на млађе пренесе. Према млађима строг, према старијима учтив и послушан, према равнима поносит. Наредбе старијих некретише.

Какав је економ у приватним својим пословима: Движе се у границама свога прихода. Плата му се за дуг не одбија. Одева се врло чисто и уљудно. Материјално му је стање добро.

Каквог је владања и понашања у служби и ван службе: Врло добродружни се с друговима и отменим грађанима. Слободно време проводи на своје изображење.

Кад је у које чинове и званија поступао: Чин капларски добио је 6. септембра 1875. год., поднареднички 4. маја месеца 1876. год., а нареднички 1. јуна 1876. год., када је био придат Шумадиској дивизији на службу „ордонанс официра“ што је остао до 10. децембра 1876. год. Чин подпоручика добио је 10. децембра 1876. год. и био је одређен за „ордонанс официра“ Тимочком корпусу, одакле је убрзо придат стајаћој војсци за водника II чете I батаљона, а одатле у августу 1877. год. одређен за „субалтера“ крагујевачком Комбинованом батаљону, па у марту 1878. год. премештен за водника IV чете I батаљона стајаће војске.

Заслужује ли препоруку: Заслужује.

Примедба: —

КПовер. К. 5
28. XII 78. године
Београд

По кондуити команданта I батаљ. ст. војске
кондуитисали: Управитељ Артиљ. школе
Пуковник Љ. Ивановић
Потпук. Драгашевић
Ппуковник П. Топаловић

(АВИИ, п. 14, к. 22, бр. 1/1)

2.

Кондуитлиста за годину 1880.

Чин и звање: Потпоручик пешадије, водни официр I чете V стај. батаљона.

Име и презиме, место и година рођења, вероисповест, родитељи: Степан Степановић рођен 28. фебруара 1856. год. у селу Кумодражу среза Врачарског округа Београдског. Вероисповести „Православне“. Родитељи су му: отац Иван Степановић земљорадник кумодрашки — жив је; мати Радојка, кћи Николе Николића из Рушња среза Врачарског округа Београдског — жива је. Кад је ступио у војску (дан месец и година), шта је пре тога био, је ли и кад излазио из војске, колико је ван ове пробавио, чиме се занимао и кад се поново уписао и у каквом чину; колико служи свега: 12. септембра 1874. године. Пре тога био је ђак V гимназије београдске. Из војске није излазио. Служи свега 7 година 3 месеца и 18 дана.

Је ли жењен, откад, име жене и деце, место и време рођења, чија му је кћи жена и занимање деце: Оженио се 13. јула 1881. године са Јеленом ћерком Велисава Миловановића началника среског и Круне — обоје су живи. Деце нема.

Каквим се страним језицима служи и у колико: Служи се књижевношћу немачком, а разумева и француски.

Какве је науке и где слушао, имали документа на то: Четири разреда основне школе слушао је у месту рођења, пет разреда гимназије слушао је у београдској Гимназији. Свршио је Војну академију у Београду.³⁰ Документа академијска су код њега.

Је ли у страниј војсци служио, у ком роду војске или војној струци: —

Је ли кад и где у војни био:³¹ У српском рату за ослобођење и независност 1876. год. 20. јунија у борби на Грамади, на Бабиној глави 29. јуна и 1 и 4. јула, на Пандиралу 6. јула, на Рсавцима 13 и 14. августа, на Курилову 23. августа, око Шиљеговца 30. августа, 16 и 18. септембра и 7 и 8. октобра, пред Крушевцем 17. октобра. А 1877/8. године у бојевима око Пирота 12, 13, 14 и 15. децембра, око Ниша 28. децембра, око Врање код Мирошевца 9, а код Девотина 18. јануара.

Је ли одликован, кад, чиме и за какве заслуге: Одликован Таков. крстом V степена 10. маја 1878. год. за заслуге у рату за ослоб.,³²

Орденом Св. Станис. III степ. са мач. и пантљ. 3. јула 1878. год. у рату за ослоб.,³³ Злат. медаљ. за храброст 5. јануара 1878. год. за храброст у рату за ослоб.,³⁴ Сребрном медаљ. за храброст 19. новембра 1876. год. за храброст у рату за ослоб.,³⁵ Споменицом рата за ослобођ. и независн. 10. октом. 1878. год. за успомену.³⁶

Ради ли на књижевности: —

Колико је осуствовао у текућој години: —

Је ли кад и зашто осуђиван био: —

Оцена личних својстава

Каквог је природног дара: Бистар. Даровитост највише показује у општој, а посебице у историји српског народа.

Каквог је карактера и способности у опште: Карактера чврстог и предузимљивог, нарави доста бујне. Лако свађа и брзо се решава на дело са добрим резултатима. Здрав, снажан, окретан и за практичну службу способан. Стрелац, гимнастичар, пливач и јахач врло добар. По потреби може самостално да управља четом.

Какве је способности у својој струци: Екзерцирна правила закључно са четом зна врло добро и има начина да их на млађе пренесе. У осталим службеним правилима такође добар. За администрацију и пођење новчаних књига такође употребљив.

Какав је у вршењу службе: Службу врши тачно и ревносно по природном нагону и одан је интересима ове. Према млађима строг и праведљив, према равнима дружеван, а према старијима смотрен и учтив. Наредбе врши врло тачно и некритише их.

Какав је економ у приватним својим пословима: Економ добар, дугова нема. Врло се чисто носи. Материјалног стања обичног.

Каквог је владања и понашања у служби и ван ове: Владања у служби врло доброг. У приватном животу карактера чистог и отвореног. Дружи се са друговима и грађанима отличним. Према млађима је ван службе примеран, према равним дружеван, а према старијима смотрен и пристојан.

Кад је у које чинове поступио: У чин каплара произведен је 6. септембра 1875. год., поднаред. 4. маја 1876. год., наредника 1. јула 1876. год., подпоручика 10. децембра 1876. год.

Кад је и какву службу вршио (звања): За време рата 1876. год. као наред. питом. вршио је дужност орд. офиц. најпре у Шумад. дивизији, а потом у IV корпусу; као подпоручик био је одређен за ордон. Тимочком корпусу па одма придат стајаћој војсци за водника III чете III батаљ. Одатле је превед. у II чету I батаљона гди је остао до августа 1877. год. када је преведен у IV чету II

батаљона која је конбиновала Краг. батаљон. У Комб. краг. батаљону као субалтер дејствовао је за време рата 1877/8. год. самостално наизменице као заповед. „Обилазног одреда“ на Нишору, началник побочнице преко Суве планине, командант полубатаљ. пред глав. утврђ. горичким, заповедник предњег одељења Ветерничке колоне, заповедник пољан. усташа³⁷. У марту 1878. г. преведен је у IV чету I стај. батаљона за водника, а у октобру исте год. враћен у школу. За време одмора школ. 1879. год. био је придат пијонирском батаљону на служби. По свршетку школе преведен је за водника у II чету V стај. батаљона у септембру 1880. год., а у октобру исте године преведен у I чету истог батаљона за водника.

Заслужује ли препоруку: Подпуно заслужује.

Примедба већих старешина на оцене: —

Општа примедба: —

Кондуитисали: врш. дужн. команд. V ст. бат. кап. Лаз. Мишић
командир IV чете кап. Ђура Димић
„ III чете кап. Алекса Вуковић

(НМЧ, Р. бр. 1386/84)

3.

Оцена за годину 1881. год (а за 1882. год. остала је иста).

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и звање: Пешадиски подпоручик водни официр I чете V батаљона ст. војске.³⁸

Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владање: Карактера чврстог и предузимљивог. Нарави доста напрасите. Зрело резонира о свом раду. Здрав, снажан, окретан и лак и за службу пољску и у рату способан. Стрелац добар, гимнастичар, пливач и јахач врло добар. По потреби може самостално да управља четом. Екзерцирна и остала правила зна врло добро, и има начина да их на млађе пренесе. За деловодство администрацију употребљив. Службу врши тачно и ревносно по природном нагону. Према млађима је строг и справедљив,³⁹ према равнима пристојан, а према старијима учтив. Наредбе врши тачно. Економ добар. Дугова нема. Врло се чисто носи. Владања и понашања у служби врло доброг, у приватном животу карактера чиста и отворена, а нарави доста напрасите. Дружи се са друговима и грађанима отменим. Према млађима је примеран, према равнима дружеван, а према старијима смотрен.

Заслужује ли препоруку: Подпуно заслужује.

Приметбе виших старешина на оцене: —

КБр. 56

24. октобра 1882. год.

у Ужице

Оценили врш. дуж. комдта V батаљ. ст. војске
капетан Лаз. Мишић

Командир IV чете капетан Бура Димић

„ III „ „ Алек. Вуковић

Да је копија оргиналу верна јамчи

командант батаљона, мајор

Јок. Максић

(НМЧ. Р. бр. 1382/84)

4.

копија

Оцена за годину 1883.

Име и презиме: Степан Степановић

Чин и звање: Пешачки поручик.⁴⁰ Ађутант Шумад. пешачког пука.⁴¹

Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владања.⁴²

Даровит, чврста, отворена, постојана и предузимљива карактера. Нарави оштре. Зрело резонира. Има врло добре појмове о војним стварима. Здрав крепак и окретан, потпуно способан за службу у рову и пољу. Стрелац, гимнастичар, пливач и јахач врло добар. Врло разборит и решителан. У свима правилима толико способности има, да подпуно може са батаљоном командовати како у погледу егзерцирном и административном, тако и у тактичком. Врло тачан и ревностан. И у служби и у приватном животу владања је примерног. Чисто се носи. Дугова нема. Према млађима је справедливо строг, са равнима дружеван, а према старијима пристојан. Заслужује ли препоруку: Подпуно заслужује.

Приметбе виших старешина на оцене: —

КБр. II. 78

25. новембра 1883. год.

у Крагујевцу

Врши дуж. Команд. Шум. пеш. пука

Подпуковник А. Јаковљевић с. р.

Да је копија верна оригиналу своје
КПН

31. јануара 1884. год. Оверава: Врши дуж. ком. Шум. п. пука
Крагујевац Ђенералштабни мајор

(НМЧ, Р. бр. 1383/84)

5.

Оцена за годину 1888.

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и звање: Пешадијски капетан II кл.,⁴³ ађутант начелника Глав.
Ђенералштаба.⁴⁴

Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владања:
Дара доброг. Карактера чиста и отворена. Нарави оштре. Разборит
и решив. Здрав и снажан. За ратне штрапаце способан.

Спреман је како за трупну, тако и за канцеларијску службу. Че-
том је командовао више година врло успешно.

Оцењен за Ђенералштабног официра, само још има да положи испит
за ову струку.⁴⁵

Службу врши врло тачно, поуздано и из сопствене побуде. Добро
јаше и из пушке гађа.

Понашање му је и у служби и ван ове коректно.

Економ је врло добар.

Заслужује ли препоруку: Заслужује потпуно.

Примедбе виших старешина на оцене: —

КБр.

28. децембра 1888. год.
У Београду

Оценио: Начелник Глав. Ђштаба
Пуковник Јов. Мишковић

(АС, ДК несређена грађа)

6.

Оцена за годину 1893.

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и звање: Ђен. штабни мајор⁴⁶ и начелник Ђен. штаба Дринске
дивиз. области.⁴⁷

Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владања: По дару бистар. Карактера отворено чврста и поуздана. Нарави угодне и пријатне али и јако осетљив, но уме собом да влада. Здрав, снажан, врло добро развијен и способан за сваку службу у миру и рату. Јахач врло добар.

Са батаљоном командовао је врло успешно.⁴⁸ Разуме врло добро и трупну и административну службу. Као шеф дивиз. штаба одправља послове на подпуно задовољство. У опште као официр врло спреман и ради на своме даљем усавршавању.

Понаша се угледно, старије слуша и подпомаже усрдно, млађима заповеда озбиљно. Врло ваљан друг.

Економ добар. Носи се чисто и по пропису. Снабдевен свима потребама, које официр треба да има.

Порока нема никаквих.

Заслужује ли препоруку: Заслужује.

Примедбе виших старешина на оцене: Потребно је да јошт командује батаљоном, а затим да се преведе на службу у Глав. Ђенералштаб.

Начелник Глав. Ђштаба,
Пуковник Јов. Мишковић
Оценио га:

КБр. Пов. 431

25. новембра 1893. год.
у Ваљеву

Заступник команданта Дринске
дивиз. области, арт. потпуков.
Коста Пантић

(АС, ДК несређена грађа)

7.

Оцена за годину 1894.

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и звање: Ђенералштабни мајор, начелник Ђенералштаба Дринске дивизије.

Оцена личних својстава способности опште и стручне и владања: Дара обичног. Карактера отвореног и чврстог. У своим решењима и погледима чврст и сталан. Здрав, снажан, развијен, издржљив. У својој струци врло добар. Правила, прописе, администрацију зна врло добро. Интелегентан у опште и врло вредан официр.

Економ особито добар. Снабдевен са свима потребама. Владања и понашања у свима приликама угледног. Према старијима учтив, према млађима строг, а према равнима добар друг.

Дружи се већином са официрима. Порока нема никаквих.
Заслужује ли препоруку: Заслужује.
Примедбе виших старешина на оцене: Потребно је да још коман-
дује с батаљоном,⁴⁹ а затим да се преведе на службу у Главни ђе-
нералштаб.

Пов. КБр. 496
24. новем. 1894.
у Ваљеву

Начелн. Гл. ђштаба,
Ђенерал Јов. Мишковић
Оценио га: Командант Дринске
дивиз. области
Пуковник Вас. Д. Мостић

(АС, ДК несређена грађа)

8.

Оцена за годину 1896.

Име и презиме: Степан Степановић.
Чин и звање: Ђенералштабни мајор, шеф Ђенералтабног одсека
Општег војног одељења Војног министарства.⁵⁰
Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владања:
Даровит и сватљив официр. Природе живе, но влада собом. Има
доста самопоуздања. Здрав и за ратну службу способан.
Као ђенералштабни официр добро образован. Служио је у пеша-
дији дуго, па је и са овим родом војске добро упознат, но опет,
требало би да командује и пуком пешадије.
У служби је врло строг и поуздан, а у приватности врло уздржљив
и одмерен.
Економ је добар.
Заслужује ли препоруку: Заслужује.
Примедбе виших старешина на оцене: —

КБр.
30. децембра 1896. год.
у Београду

Оценио га
Начелник Општег Вој. одел. Вој. минист.
Пуковник Јов. Атанацковић

(АС, ДК несређена грађа)

9.

Оцена за годину 1900.

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и звање: Генералштабни потпуковник,⁵¹ командант бригаде редовне војске Дринске дивизије.⁵²

Оцена личних својстава, способности опште и стручне и владања: Скоро је преведен у ову дивизију из Министарства војног, где последњих година није оцењиван, да би се по томе могла дати оцена. Но како га потписати сам из раније познаје, он је бистар и схватљив, увек озбиљан, више ћутљив. Здрав и за ратну службу способан. Дobar јахач. Добро образован генералштабни официр.

Уверен сам да ће потпуно одговорити положају на коме је сад, јер има и довољно способности, а и вредан је и заузимљив за службу. У служби је поуздан и строг, а у приватности одмерен, врло уздржљив и више повучен. Економ добар.

Кажњен није био. Боловао није.

Одсуствовао 37 дана.

Снабдевен свима потребама.

Заслужује ли препоруку: Заслужује.

Приметбе виших старешина на оцене: —

Пов. КБр. 1115
20. новембар 1900. год.
у Ваљеву

Оценио га командант
Дринске дивиз. области
Пуковник Коста Пантић

(АС, ДК несређена грађа)

10.

Оцена за 1901. годину

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и род оружја или струке: Генералштабни пуковник.⁵³

Звање у коме је сада: До сада командант Дринске пешад. бригаде.⁵⁴

Карактерне особине: Заједљив. Затворен. Природно строг у суђењу. Нарави живе.

Физичка способност за службу у миру и рату: Потпуно здрав и моћан за службу у миру и рату.

Како врши службу: У служби тачан и уредан. Радо чини питања за ситне ствари, место да их сам решава.

Каквог је владања и понашања у служби и ван ове: Влада се и понаша достојанствено. У приватности живи врло повучено, тако, да се не дружи ни са официрима.

Какав је економ: Креће се у границама прихода.

Какве је опште спреме и способности: Опште је спреме врло добре, и ова му не би сметала да добије виши чин и положај.

Какве је стручне спреме и способности: Спремену за ђенералштабну струку довољно не познајем, па не могу ни ценити.

Марљивост и радиност ка усавршавању у војним знањима: Довољно ради на знанственом усавршавању.

Је ли кажњаван у овој години: Није.

Је ли боловао у овој години: Није.

Заслужује ли препоруку у садашњем свом положају или звању: Заслужује.

Заслужује ли препоруку за виши следећи положај или звање: Заслужује, али као орган у вишем штабу.

Мишљење и примедбе виших старешина: О њему као ђенералштабном пуковнику, у погледу научне спреме и карактерних особина постоји моја специјална оцена.

Начелник Гл. ђштаба, ђенерал,
Д. Ц. Марковић

Пов. КБр. 1893.
2. новембра 1901. год.
у Ваљеву

Оценио га: Командант дринске дивиз.
области, Почасни ађутант Њ. В. Краља
Пуковник, Богд. Дамјановић

(АС, ДК несређена грађа)

11.

Оцена за 1902. год.

Име и презиме: Степан Степановић.

Чин и род оружја или струке: Ђенералштабни пуковник.

Звање у коме је сада: Помоћник начелника штаба Команде активне војске.⁵⁵

Карактерне особине: Поуздан. Отворен и искрен. Постојан. Нарави живе.

Физичка способност за службу у миру и рату: Потпуно здрав.

Како врши службу: Врло брижљиво и тачно, с вољом и преданошћу у опште.

Каквог је владања и понашања у служби и ван ове: Примерног. Какав је економ: Врло добар.

Какве је опште спреме и способности: Врло добре.

Какве је стручне спреме и способности: Врло добре.

Марљивост и радиност ка усавршавању у војним знањима: Ради на своме усавршавању.

Је ли кажњаван у овој години: Није.

Је ли боловао у овој години: Није.

Заслужује ли препоруку у садашњем свом положају или звању: Заслужује.

Заслужује ли препоруку за виши следећи положај или звање: Заслужује.

Мишљење и примедбе виших старешина: —

КБр. 898

29. новем. 1902. год.
у Београду

Оценио га: Начелник штаба Ком. ак. војске
Почасни ађутант Њ. В. Краља
Пуковник, Светозар Нешић

(АС, ДК несређена грађа)

Н А П О М Е Н Е

1. Е. Белић, Степа Степановић, Београд, с. а, 175. Архивска грађа из збирке Народног музеја у Чачку, цитирана у овом раду, потиче из његове заоставштине. Добијена је на поклон од породице Белић из Београда 1984.

2. НМЧ, Рбр. 1381/84, Дневник Степе Степановића од 13. октобра 1885. до 2. марта 1886. године. За „заслуге, стечене у борби пред непријатељем“ у српско-бугарском рату одликован је Медаљом за војничке врлине, СВЛ 7 (1. 3. 1886) 108, Указ АББр. 1664 од 26. фебруара 1886. Већи део дневника објавио је у својој књизи Е. Белић, н. д, 64—82.

3. АВИИ, п. 14, 3, Ф. 4, бр. 34/1. Настава код трупа 1898. године. Као командант VI пука потпуковник Степа Степановић је на предлог министра војног одликован Орденом Таковског крста III реда, СВЛ 9—10 (22. 2. 1898), 145, Указ ФАБр. 1383 од 22. фебруара 1898. Оцену за ову годину добио је приликом преласка на дужност начелника Генералштабног одељења Команде активне војске, али она није сачувана; АВИИ, п. 14, к. 4, ф. 3, бр. 41/3, Командант Дринске дивизијске области — Команданту активне војске Пов. Бр. 1147, Ваљево 1. новембра 1898.

4. СВЛ 5 (3. 2. 1896) 159—170. Маневар Дунавске и Шумадијске дивизије 1895. год.

5. АВИИ, п. 14, к. 3, ф. 4, бр. 34/1.

6. АВИИ, п. 14, к. 15, ф. 2, бр. 7, Наредба команданта активне војске Пов. А. Бр. 587 од 9. септембра 1902; Први балкански рат 1912—1913, I, Београд 1959, 232.

7. СВЛ 43—44 (3. 11. 1895) 1075, Решење министра војног ФАБр. 7678 од 23. октобра 1895.
8. СВЛ 10 (22. 3. 1897) 220, Решење министра војног Пов. ФАБр. 115 од 7. марта 1897. године; Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850—1900, Београд, с. а, 109.
9. СВЛ 11—12 (1. 4. 1897) 245, Решење министра војног ФАБр. 2317 од 19. марта 1897.
10. СВЛ 50—51 (20. 12. 1897) 933, Решење министра војног ФАБр. 9547 од 11. децембра 1897.
11. СВЛ 45 (24. 10. 1898) 1109, Решење министра војног ФАБр. 8048 од 19. октобра 1898.
12. АВИИ, п. 14, к. 21, ф. 2, бр. 41/2, Протоколи седница генералштабне комисије штаба Команде активне војске 1898—1902.
13. СВЛ 21 (29. 5. 1899) 591, Решење министра војног ФАБр. 3776 од 22. маја 1899.
14. СВЛ 28 (17. 7. 1899) 803, Решење министра војног ЛБр. 2030 од 11. јула 1899.
15. СВЛ 30 (29. 7. 1900) 635, Решење министра војног ФАБр. 5375 од 27. јула 1900.
16. АВИИ, п. 14, к. 21, 21, ф. 2, бр. 41/2.
17. СВЛ 48 (6. 12. 1902) 899, Решење министра војног ФАБр. 8871 од 3. децембра 1902. године; Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије 1850—1925, Београд 1925, 234.
18. СВЛ 4 (24. 1. 1898) 72, Указ ФАБр. 401 од 16. јануара 1898. године; СВЛ 17 (28. 4. 1902) 316, Указ ФАБр. 3031 од 26. априла 1902.
19. СВЛ 22 (1. 6. 1903) 440, Наредба министра војног ФАБр. 8 од 29. маја 1903. године. У исто време био је уредник Службеног војног листа.
20. СВЛ 26 (29. 6. 1903) 519, Указ ФАБр. 999 од 26. јуна 1903.
21. АВИИ, п. 2, к. 2, ф. 2, бр. 30, Списак официра за више штабове за ратни план 1903.
22. АС, ДК несређена грађа. Није имао оцене за 1903, 1904, 1906 и 1909. годину.
23. Сборник закона, уредаба и осталих војних прописа трајне важности у 1879. години, Београд 1879, 261—275; СВЛ 43 (14. 10. 1881) 967, Решење министра војног ФБр. 5238 од 12. октобра 1881.
24. АВИИ, п. 14, к. 5, бр. 20, Наредба команданта активне војске Пов. АКЛ Бр. 1110 од 30. септембра 1899.
25. Е. Велић, н. д, 29—31. О учешћу Степа Степановића у борби на Бабиној глави остала је забелешка „врло вредан и добро је јахао“, С. Скоко — П. Опачић, Војвода Степа Степановић у ратовима Србије 1876—1918, Београд, 1974, 40—57.
26. С. Грујић, Српско-турски рат 1876—77. год., Операције Тимочко-моравске војске, III, Београд, 1902, 227, 231. У релацији се налазе следећи податци о његовом учешћу у овој борби: „На левом крилу центрума били су искупљени ови батаљони: рамски, хомољски, тамнавски, лепенички, црноречки и I и II класе моравски. Питомац В. академије Степан Степановић успевши да од свију ових батаљона прикупи неколико стотина и заузме стрелачке ровове између Црквине и Сушице и напрезањем његовим држали су се ту неко време упорно. Али при свем том и ако су артилеријом помагани морадосхе одступити после кратке али упорне борбе. . . У 5 сати борба је престала.“
27. С. Скоко—П. Опачић, н. д, 72—74.

**ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ У СЛУЖБЕНИМ ДОКУМЕНТИМА
ОД 1878. ДО 1903. ГОДИНЕ**

28. О раду потпоручника Степана Степановића као команданта корпусне побочнице преко Суве планине С. Скоко—П. Опачић, н. д, 75—79.

29. Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—78. године, Београд, 1879, 123, 129. „13. јануара састављена је добровољачка чета из Крагујевачке бригаде, под командом пешадијског потпоручника Степана Степановића, која је имала отићи у Пољаницу, и од тамошњих ваљаних Срба саставити батаљон, и наоружати га са спредњачама, које је командант Шумадијског кора, у тој цели послао био... 18. јануара... чета изабраних војника из Крагујевачке бригаде, који се сами пријавише са устаницима Пољаничанима, под командом потпоручника Степана Степановића, потпомогнути ватром брдског топа, нападоше Гоч; а две чете II Лепеничког батаљона под командом потпоручника Ђорђа Стојићевића нападоше Турке код села Девотина у леви бок и леђа. Турци нападнути са бокова и леђа после упорне борбе, напустише Гоч и отступе клисуром у правцу Врање, у 10 сати пре подне“; С. Скоко—П. Опачић, н. д, 80—82.

30. Споменница педесетогодишњице Војне академије 1850—1900, 127. Од 23 питомца XI класе Артиљеријске школе Степа Степановић је завршио школовање 14 у рангу.

31. Део од ове рубрике до краја сцене објавио је Е. Белић, н. д, 39, 40, 44. Подаци из рубрике „Оцена личних својстава“ објављени су и у чланку Живот војводе Степе Степановића, Споменница војводе Степе Степановића, Београд, 1930, 18.

32. Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—78. године, 322. Право на ношење истог ордена са мачевима стекао је на основу Закона о орденима и медаљама од 23. јануара 1883. године, Зборник закона и уредаба издатих у Књажеству Србији 38. Београд, 1883, 422, што му је Канцеларија ордена исте године признала, СВЛ 47 (3. 12. 1883), 1665.

33. Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—78. године, 318; Е. Белић, н. д, 35.

34. Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—78. године, 325; С. Скоко—П. Опачић, н. д, 59 дају погрешан податак да је овом медаљом одликован указом од 1. децембра 1876.

35. Е. Белић, н. д, 31.

36. Распис о ратној споменици ФБр. 4257 од 26. априла 1878. године, Зборник закона и уредаба издатих у Књажеству Србији 32, Београд, 1878, 306.

37. АВИИ, п. 14, к. 22, бр. 3/1, Књига службених и личних односа официра Главног генералштаба за 1887. годину; С. Скоко—П. Опачић, н. д, 63—82.

38. СВЛ 45 (6. 11. 1882), 1324, Решењем министра војног ФН 5121 од 1. новембра 1882. поручник Степан Степановић је премештен на ову са дужности ађутанта V батаљона у II пешадијском пуку, на којој је био од 31. марта.

39. СВЛ 4 (28. 1. 1881) 51. Решењем министра војног ФСБр. 26 од 7. јануара 1881. Степа Степановић је постављен за заменика судије у Војном суду за Гарнизон крагујевачки и II Шумадијску дивизију.

40. СВЛ 43 (23. 10. 1882) 1264, Указ ФБр. 4943 од 20. октобра 1882.

41. СВЛ 7 (17. 2. 1883) 331, Решење министра војног ФБр. 895 од 15. фебруара 1883. Степа Степановић је, поред редовне дужности, био наставник војног и телесног вежбања у крагујевачкој Нижој гимназији од 21. фебруара 1883 до 1. јула 1884, СВЛ 8 (26. 2. 1883) 376, Решење министра војног ФН 1057; НМЧ, Р. бр. 1387/84, Лични и службени односи и оцене генералштабног пуковника Степана Степановића; Е. Белић, н. д, 48.

42. Део података из ове рубрике објавио је Е. Белић, н. д, 46.

43. СВЛ 6—7 (23. 2. 1887) 149, Указ ФБр. 1242 од 22. фебруара 1887. Степа Степановић се пријавио за полагање капетанског испита у лето 1885, али га је рат у томе омео. Командант Шумадијске дивизије пуковник Стеван Бинички

предлагао га је да буде унапређен за ратне заслуге, али краљ Милан Обреновић то није усвојио, НМЧ, Р. бр. 1381/84; Е. Белић, н. д; 78. После рата поново је пријавио и добио одобрење да полаже испит за виши чин. У међувремену наредбом Врховног команданта АББр. 1740 од 1. марта 1886. разрешени су обавезе полагања практичног дела испита „официри, који су припадали саставу оперативне војске“, СВЛ 8—9 (10. 3. 1886) 133. У СВЛ 1 (10. 1. 1887) 24 објављено је да је поручник Степа Степановић положио испит за чин капетана.

44. СВЛ 39 (11. 10. 1888) 1191, Решењем министра војног ФАБр. 6561 од 10. октобра 1888. пешадијски капетан Степа Степановић распоређен је за ађутанта у Главном генералштабу. На овој дужности одликован је Орденом Таковског крста IV реда указом ФБр. 1110 од 21. фебруара 1889, СВЛ 8 (23. 2. 1889) 259.

45. Е. Белић, н. д, 86—90.

46. СВЛ 18—19 (7. 5. 1893) 478, Указ ФАБр. 2362 од 26. априла 1893. Министар војни је решењем ФББр. 8178 од 8. октобра 1891. накнадно одобрио капетану Степану Степановићу да може полагати испит за чин мајора, СВЛ 38 (12. 10. 1891) 1186. Податке из Протокола генералштабне комисије, пред којом је полагао испит, објавио је Е. Белић, н. д, 90—92. Обавештење да је положио испит за чин генералштабног мајора објављено је у СВЛ 16 (22. 4. 1892) 444.

47. СВЛ 31 (2. 8. 1893) 870, Са дужности команданта V батаљона премештен је указом ФАБр. 5280 од 2. августа 1893. за начелника генералштаба Дринске дивизијске команде.

48. СВЛ 38 (12. 9. 1892) 1060, Указом ФАБр. 5928 од 1. септембра 1892. Степа Степановић је са дужности начелника генералштаба Дринске дивизијске команде премештен за вршиоца дужности команданта V батаљона. На овој дужности је утврђен указом ФАБр. 2812 од 15. маја 1893, СВЛ 20—21 (20. 5. 1893) 535.

49. СВЛ 39—40 (11. 10. 1895) 960, Указом ФАБр. 7307 од 8. октобра 1895. мајор Степа Степановић је премештен на дужност команданта VII батаљона. Својим белешкама у рубрици примедбе начелник Главног генералштаба генерал Јован Мишковић показује да је пажљиво пратио његово стручно усавршавање и плански утицао на његов ток.

50. СВЛ 10—11 (17. 3. 1896) 389, Указ ФАБр. 1428 од 12. марта 1896. На овој дужности одликован је Орденом Белог орла V реда, НМЧ, Р. бр. 1387/84.

51. СВЛ 16—17 (3. 5. 1897) 330, Указ ФАБр. 3507 од 29. априла 1897.

52. СВЛ 31 (6. 8. 1900) 662, Указом ФАБр. 5689 од 5. августа 1900. постављен је на ову дужност, пошто је месец дана био на расположењу министра војног. Истог дана када је објављена веридба краља Александра Обреновића и Драге Машин изашли су укази о пензионисању генерала Илије Ђукнића, генерала Василија Мостића и пуковника Леониде Соларовића. Пуковник Степа Степановић је разрешен дужности начелника Општег војног одељења Министарства војног и престао да уређује Службени војни лист, Указ ФАБр. 4871 од 12. јула 1900. године, СВЛ 28 (15. 7. 1900) 578.

53. СВЛ 15 (7. 4. 1901) 321, Указ ФАБр. 2493 од 6. априла 1901.

54. СВЛ 49 (4. 11. 1901) 1020, Указом ФАБр. 8736 од 30. октобра 1901. премештен је за команданта Тимочке пешадијске бригаде. Оцена за 1901. не садржи податке о његовом службовању у Зајечару. Е. Белић, н. д, 98.

55. СВЛ 16 (20. 4. 1902) 293, Указом ФАБр. 2829 од 19. априла 1902. постављен је за помоћника начелника штаба Команде активне војске. Када је ова команда престала да постоји примио је дужност помоћника начелника Главног генералштаба, СВЛ 46 (24. 11. 1902) 851, Указ ФАБр. 8426 од 20. новембра 1902. По положају био је уредник часописа „Ратник“ од маја 1902 до јуна 1903, Двадесетпетогодишњица Ратника 1879—1904, Београд, 1904, 474. На предлог министра војног одликован је Орденом Таковског крста II реда, СВЛ 8 (22. 2. 1903) 153, Указ ФАБр. 1503 од 22. фебруара 1903.